

Elka Mircheva

(Sofia, Institute for Bulgarian Language (IBL), Bulgarian Academy of Sciences)

A New Valuable Contribution to the Study of Bulgarian Literature

Abstract: A review by Elka Mircheva on Mariyana Tsibranska-Kostova's book *Yakov Kraykov's Book for Different Occasions between Venice and the Balkans in the 16th century*. Valentin Trayanov Publishing House, 2013; e-book http://www.ciela.com/ciela_books/

Елка Мирчева

(София, ИБЕ, БАН)

Нов ценен принос в областта на изучаването на българската книжнина

Марияна Цибранска-Костова. Сборник *Различни потребности* на Яков Крайков между Венеция и Балканите през XVI век. Издателство „Валентин Траянов”, 2013, e-book http://www.ciela.com/ciela_books/sbornikat-razlichni-potrebi-na-jakov-krajkov-mezhdu-venecija-i-balkanite-prez-xvi-vek.html

Трудът на проф. Марияна Цибранска-Костова е посветен на една от ярките личности на XVI в. – първия български печатар Яков Крайков. Монографията обхваща 192 стр. и се състои от: Предговор, 4 глави, Кратък словник на подборна лексика от паралитургическия дял, Изводи, Използвана литература, Цитирани речници, Съкращения, Условни означения на четива от паралитургическия дял на *Различни потребности*, използвани в словника. http://www.ciela.com/ciela_books/sbornikat-razlichni-potrebi-na-jakov-krajkov-mezhdu-venecija-i-balkanite-prez-xvi-vek.html

За заглавие на всяка една от четирите съдържателни глави на монографичното изследване е избран откъс от авторския запис на Яков: гл. I – въ славномъ и нароуитомъ градъ венеѡ ии или столицата на европейското книгопечатане през XVI в.; гл. II – аѡъ ѡаковъ родомъ ѡ места нарицаѡма софѡа или кой е Яков, Крайков син?; гл. III – съписахъ сѡе мале книге въ нихъ положихъ раѡълиѡнѡе потрѡ би или какво представлява сборникът *Различни потребности*?; гл. IV – ако що погрѡ шихъ роужоу

или ъꙗкомь а вїи простете или каква е общата характеристика на изданието? Изборът на авторката е много находчив и още с отгръщането на първите страници читателят предусеща, че му предстои да попадне в непознат и интересен свят.

Светът на първите образци на славянско кирилско книгопечатане и дейността на самия Яков Крайков не са нови за творческата биография на М. Цибранска. С тази тема са свързани първите ѝ стъпки в науката и първият дисертационен труд, посветен на Молитвеника на Яков Крайков от 1570 г. Години по-късно първопечатните кирилски книги стават тема на монографичното изследване *Етюди върху кирилската палеотипия XV-XVIII век*.

В настоящия монографичен труд вниманието на авторката е насочено към една от най-редките книги на Яков Крайков – сборника *Различни потреби* от 1571-1572 г. От това издание са запазени едва 3 екземпляра. Два от тях се съхраняват в Библиотека „Амброзиана” в Милано. Истински изследователски шанс за Цибранска е възможността ѝ да работи с третия съхранен екземпляр, който е притежание на Университетската библиотека в Лайден, Холандия. Книгата е част от сбирката на големия колекционер и съвременник на Яков, Йозеф Скалигер. Именно пряката работа с това рядко издание дава възможност на авторката да се обърне отново към личността и книжовното дело на първия български печатар, да потърси мястото на сборника *Различни потреби* както след останалите книги, излезли от неговата печатница, така и сред цялостната продукция от славянски кирилски палеотипи, отпечатани през XVI в. във Венеция.

Ще представя някои моменти от този труд, които намирам за особено важни.

На първо място това е отличното структуриране на изследването, умението на авторката да води с лекота читателя из невинаги ясните пътища на взаимоотношения между ръкописна и печатна традиция, между взаимнопроникващите се влияния на Атон, Крит, Балканите и Венеция, като неотклонно следва поставената цел – всестранно изследване на сборника на Яков, предназначен за пътници. Българският печатар, попаднал във Венеция, е разгледан не сам за себе си, а на много добре очертан общ фон, върху който във Венеция през XVI в. се появява кирилско книгопечатане.

Дейността на Яков Крайков, разбира се, е тясно свързана с продукцията на знаменитата венецианска печатница на Вуковичевите – Божидар и Винченцо. На тази връзка в монографията е отделено подобаващо място. Направеният детайлен анализ насочва повече към приемственост, изключително на ниво на използваните шрифтове (кипари, типари), към приемственост в жанровите характеристики и предназначението на създаваните и отпечатваните книги, отколкото в областта на пряко заемане и възпроизвеждане на текстове (на макро- и на микрокомпозиционно равнище).

Докато за книгоиздателския център на Вуковичевите разполагаме със сведения за книжовници, които явно са били натоварени с „предпечатната“ подготовка на изданията (монах Пахомий от Черна гора, йеромонах Мойсей от Сърбия, монасите Теодосий и Геннадий от манастира „Св. Сава“, йеродякон Мойсей от Дечани), то за печатницата на Яков такива данни няма. Струва ми се, че така добре изтъкната в изследването на Цибранска промяна в предназначението на печатната книга и превръщането ѝ в търговски продукт, предполага и книжовна дейност за подбор и адаптиране на включваните в тези издания текстове. Тук бих искала да напомня за йеромонах Мойсей и свързаната с неговата дейност сериозна редакционна промяна (най-вече съкращаване) на Похвалното слово за св. Петка Търновска на Патриарх Евтимий, предназначена за първите издания на *Сборника за пътници* на Божидар Вукович. На практика именно това основно съкращаване на текста осигурява многовековния живот на този текст – нещо, което не се случва с останалите Евтимиеви произведения.

Извънредно интересно в проучването е поднесен въпросът за съществените разлики между сборника *Различни потреби* на Яков и съставите на Вуковичевите сборници за пътници. Особено ярко тези различия се виждат в календарите. Цибранска прави прецизен анализ, привежда обилен материал, търси доказателства и паралели в различни посоки и аргументирано обобщава трите основни посоки на влияние, плод на които е календарът на *Различни потреби*: 1. Агиологическите традиции на 13 в., за които предполага атонско посредничество; 2. Славянски култове; 3. Венециански култове, плод на местната католическа среда. Много сполучливо са изведени две нови, принципно различни характеристики на месецослова: 1. Силно влияние на народно-религиозната, фолклорна традиция и 2. Интерференции на местните култови традиции от района на Венеция и славянските градове по Адриатика и Далмация. В календара,

извън експлицитното определяне на св. Кирил Философ, който е назован „български учител”, голямо впечатление прави „побългаряването” на множество от култовете, които заради местни легенди и поради видимата западнобългарска традиция са обвързани с познати на българите топоними: Дунав, Никопол, Несебър, Неврокоп, Осоговска планина. Това „побългаряване” също е част от книжовното наследство на XIII в., когато плод на тази тенденция става създаването на нови полулегендарни съчинения.

Особено интересна съставна част на сборника *Различни потреби* е Сказанието за намиращите се във Венеция свети мощи. За него на времето П. Атанасов е предположил, че е оригинално произведение. Я. Йерков-Капалдо смята, че е превод от италиански календар, но не намира точен паралел. М. Цибранска изказва интересното предположение, че включването на Сказанието е било провокирано от историческо събитие – битката при Лепанто през 1571 г. и голямата победа над Османската империя.

Авторката се спира много обстойно и върху наративните четива и апокрифите в състава на сборника *Различни потреби*. Сред отделните малки етюди, посветени на този извънредно интересен дял от книгата, ще спомена само текста за Успение Богородично.

Сред многобройните изследователски приноси, с които изобилства рецензираната монография, искам специално да отбележа убедителния анализ на произхода и името на Яков Крайков. С посветените на този въпрос страници от изследването и с аргументираната критика на досегашни публикации, ми се струва, че напълно и категорично е разрешен въпросът, че Яков от Камена река е идентичен с Яков от София, а патронимът Крайков произхожда от топонима Краище (Коласия). По категоричен начин е разрешено и „тайнственото” присъствие на името на цар Петър в сборника *Различни потреби*. Сложен е край на една повтаряна от публикация на публикация легенда. Авторката категорично заявява, че в книгата няма памет за цар Петър.

Съществена част от монографичното изследване на М. Цибранска е посветена на езиковата характеристика на сборника *Различни потреби*. С много познание, вещина, търсене на паралели в ръкописни и печатни книги са открити най-важните, специфичните особености на книжката на Яков Крайков. Нарочни раздели, посветени

на *Графика и правописни норми*, на *Морфолого-синтактични особености* и *Лексикални особености* на сборника, определят мястото му сред ръкописната и печатната продукция на южнославянските книжовни средища и центровете на славянското кирилско книгопечатане през XVI в.

В края на разработката е приложен Кратък словник на подборна лексика от паралитургическия дял. Изработването на този кратък словник заслужава висока оценка и многократно повишава стойността на изследването.

В заключение ми се иска да отбележа, че проф. д.ф.н. М. Цибранска-Костова е подготвила за печат едно извънредно интересно научно съчинение, което е принос към историята на българския език, към историята на южнославянската книжнина, към славянската кирилска палеотипия и към нейното място в широк балкански и общоевропейски контекст.